

Selçuklu Kuşatmalarında Mancınının Rolü

Geliş Tarihi: 27/04/2019

Kabul Tarihi:18/12/2019

Atf Bilgisi: Köklüner, Ozan; “Selçuklu Kuşatmalarında Mancınının Rolü ”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.2, Aralık 2019, ss. 227-238.

Ozan Köklüner *

Öz

Savaş, Orta Çağ'da devletlerin sorunlarını çözmek ve güçlü kalmak için kullandıkları en önemli yöntemlerden birisidir. Bu sebeple savaşlar var oldukça askeri teknolojiler de bu duruma paralel olarak gelişim göstermektedir. Şehirlerin yüksek surlarla çevrildiği bir savunma stratejisinin uygulanması da farklı savaş makinelerinin geliştirilmesine neden oldu. Çalışmamızın esasını oluşturan mancınık da bu savaş aletlerinin en önemlilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Şehir surlarını ve kaleleri tahrip etmek amacıyla icat edilen mancınıklar sadece taş fırlatarak surları tahrip etmek amacıyla kullanılmadı. Aynı zamanda müdafaa yapan tarafı dehşete düşürmek ve direncini kırmak amacıyla da yararlandı. Akrepler, veba taşıyan fareler ve insan ölümleri müdafaa yapan tarafı dehşete düşürmek için mancınık yardımıyla adeta bir biyolojik silaha dönüşen savaş unsurlarıydı. Selçuklu ordusunda ise mancınıklar sadece tahrip gücüyle ön plana çıkmakla kalmadı. Hakimiyet sembolü olan bir savaş makinesi olarak da görüldü. Çalışmamız mancınıkların Selçuklu muhasaralarındaki potansiyelini gözler önüne sermenin yanında bu aletin hakimiyet sembolü olarak siyasetteki rolünü de değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selçuklular, Kuşatma, Mancınık, Savaş Makineleri

Role of the Catapult at Seljuks Sieges

Abstract

War was the most popular option to end conflicts and political problems during middle ages. As long as the war went on, military technology developed increasingly. Encircling cities with giant walls triggered the development of siege engines. One of this siege machines known as catapult lies in the core of our investigation. The catapult was not only used to break walls by throwing large Stone pieces but to spread terror among defenders. Scorpions, plague carrying rats, corpses served as a biologic weapon material for catapults against defending army. When it comes to Seljuks. Catapults were not mere siege weapons but a symbol of sovereignty. Our article focuses on the role of catapults in Seljukid political struggle along with its use in military expeditions.

Keywords: Seljuks, Siege, Catapult, War Machines

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,0000-0003-3473-0856, ,okoklunar@gmail.com

Giriş

Orta Çağ'ın siyasi durumu insanları şehir ve kaleleri merkezine alan bir savunma sistemi kurmaya mecbur bıraktı. Bu sebeple Orta Çağ'da şehirler işgale uğramamak için yüksek surlarla çevrildi. Surlar da askerler ve çeşitli savaş aletleriyle savunulurdu. Düşman surları aştığı takdirde iç kalede yeni bir savunma hattı meydana getirilir ve savunma burada devam ederdi. Güçlü surlara sahip şehir ve kalelerin savunma sisteminin en önemli noktalarından biri olması sebebiyle kuşatmayı yapan taraf da bu sistemi etkisiz hale getirecek stratejiler üretti. Bu sebeple mancınık, arrâde, kuşatma kulesi, koç başı gibi savaş aletleri orduların önemli bir parçası olarak uzun yıllar boyunca kullanıldı. Bahsettiğimiz savaş aletleri, ordulara sadece yıkıcı bir güç sağlamakla kalmıyor ayrıca düşmana göz dağı verilmesine de katkı sağlıyordu. Dolayısıyla mancınık ve benzeri kuşatma silahlarına sahip olan bir ordu, savaşlar için önemli bir güç ve avantaj elde etmiş oluyordu.

A - Mancınığın Tarihsel Süreci

1- Mancınığın Tanımı

Mancınık; germe, bükme, çekme veya da karşılıklı ağırlık kullanmak suretiyle bir direğin mihverdi etrafından dönmesiyle işleyen veya dengeli bir hareketle büyük bir güç kullanarak taş, ok ve nefit gibi cisimler fırlatan savaş aletidir.¹ Daha basit bir tanımla ise mancınık; uzak mesafelere taş güller ya da büyük oklar fırlatılabilen bir kuşatma aracıdır.² Mancınığın başlıca vasfı surları yıkmaktır.³ Orta Çağ savaş makinelerinin en önemlisi olarak değerlendirebileceğimiz mancınıklar, zamanının hava saldırı gücü olarak da tanımlanabilir. Mancınıklar genellikle büyük ölçüdeki taş ve okları uzak mesafeden fırlatarak kuşatmayı gerçekleştiren tarafın surları aşmasına oldukça büyük yarar sağlamaktadır.

Orta Çağ'da savaşın devletler tarafından sorunlarını çözmek ve güçlü kalmak için izlediği en önemli yol olarak görülmesi farklı savaş makinelerinin geliştirilmesine ve böylelikle de kuşatmaların şiddetlenmesine neden oldu. Nitekim bu duruma Orta Çağ'ın ünlü tarihçisi İbn Haldun da işaret etmektedir.⁴ Bu nedenle taş ve ok fırlatmak amacıyla kullanılmaya başlayan mancınıklar zamanla farklı maddelerin tahrip gücünü kullanabilmek için geliştirildiler. Surları savunmaya gönüllü olan askerlerin direncini kırmak için mancınık yardımıyla atılan akrepler, veba taşıyan fareler ve cesetler kuşatmalarda adeta bir biyolojik silah olarak kullanıldılar.⁵ Suyla söndürülemeyen yanıcı maddelerin de gülle şeklinde surlara fırlatılması da mancınığın tahrip gücünü kuşatmanın merkezine alan önemli etkenlerdendi.

2- Bir Savaş Makinesi Olarak Mancınığın Tarihçesi

Mancınığın ilk olarak M.Ö. 5-4. yüzyıllarda Çin'de yapıldığı, Çinliler vasıtasıyla Türk ve Arap hükümdarlar tarafından kullanıldığı ve onlar aracılığıyla da Bizans ve Avrupa'ya ulaştığı bilinmektedir.⁶ İbn Kesir ve Fahr-i Müdebber gibi İslam tarihçileri ise mancınığın ilk olarak Nemrut tarafından, Hz. İbrahim'i ateşe atmak için yapıldığını kaydetmişlerdir.⁷ İcadı günümüze oldukça uzak

¹ Erkan Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008, s. 319.

² Çağatay Yücel, Savunma ve Saldırı Sistemi Olarak Kulelerin Tarihsel Gelişimi, *"The Journal of Academic Social Science Studies"*, S. 70, 2018, s. 421.

³ Nebi Bozkurt, "Mancınık", *DİA*, C.27, TDV Yayınları, İstanbul 2003, s. 564 ; Yücel, *a.g.m.*, s. 421.

⁴ "Savaş ve öldürüşlerin her çeşidi, kavimlerin yeryüzünde zuhurundan ve Tanrı'nın varlıkları yarattığı günden beri devam etmektedir. İnsanların birbirinden öç almak istemeleri savaşların ve öldürüşlerin başlıca kaynağıdır. Beşer cinsinin her biri, diğerinden öç almak hususunda, mensup olduğu uruk ve kavmin kendisini korumasından ve onların yardımlarından faydalanmaktadır. Her iki taraf da mensuplarını öç almaya teşvik edip kandırdıktan ve her iki taraf saf saf olarak bir araya toplandıktan sonra , kendilerini korumalarının bir sonucu olarak, tabiatıyla savaş cereyan eder. Bu, beşer için tabii bir hal olup, hiçbir kavim ve nesil bundan hali değildir. Bu öç alma duygusu çoğunlukla gayret, kızgınlık ve herhangi bir hususta yarışmaktan , yahut karşılıklı düşmanlıktan, veyahut Tanrı yolunda olan dargınlık ve dini koruma arzusundan, yahut da korumak istediği devlet için olan dargınlıktan ileri gelir." İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C.2., MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 37.

⁵ Bozkurt, "Mancınık", s. 567 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 320.

⁶ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 320 ; Bozkurt, "Mancınık", s. 564.

⁷ Bozkurt, "Mancınık", s. 564 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 320 – 321.

ve net olarak belirlenemeyen bir tarihte icat edilen mancınık, birçok devlet tarafından kullanıldı ve geliştirildi. Hunlar, Avarlar, Romalılar, Sasaniler, Moğollar, Timurlular, Osmanlılar gibi birçok devlet, ordularını ve askeri stratejilerini çeşitli kuşatma aletleri ile desteklediler. Mancınığın birçok devletin bünyesinde yer aldığını ve farklı devletlerin katkılarıyla git gide geliştirildiğini dile getirmek bu hususta yeterli olacaktır.⁸

3- Mancınık Modelleri

Orta Çağ'ın güçlü Türk ve İslam devletleri mancınığı kullandılar ve bu savaş makinesini geliştirdiler. Bu devletlere örnek olarak Emeviler, Selçuklular, Memlukler, Harezmsahlar, Osmanlılar ve Timurluları saymak mümkündür. Devletlerin farklı şartlara göre bu savaş makinesini geliştirdikleri hatta ona zaman zaman tıpkı bir insan gibi isim verdikleri bilinmektedir.⁹ Bozkurt, İbni Erenbuga ez-Zeredkâş adlı müellifin mancınıklar hakkında detaylı bilgiler verdiği “el-Enîk fi'l-menâcenîk” adlı eserinden naklen mancınıkların hârbî, zeyyâr, efrencî, sultânî, iki yaylı keskencil, arrâde, Türkî gibi ana gruplara ayrıldığını dile getirmektedir.¹⁰ Mancınık-ı arûs, mancınık-i dîv, mancınık-ı gûrîvar, mancınık-ı revân, mancınık-ı gâv, el-Arabî, el-Fârîsî, et-Türkî, er-Rûmî, el-Francesî, eş-şeytânî, Kara Buğra, el-mansûrî, el-mağribî, el-garbî, el-harbî, kavsü'l-ziyâr, es-sultanî, köşkencîr ve el-lu'ub ise adları özel olarak zikredilen mancınık modelleridir.¹¹ Mancınığın küçük boyutta olan ve daha küçük çaplı hasarlara yol açan modeline ise arrâde adı verilmektedir.¹² Farklı devletlere ait olan bu mancınık modelleri hakkında tahrip gücü haricinde detaylı bilgi almak zordur. Çünkü devrin kaynakları savaş ve kuşatmalarda mancınıkların kullanıldığını yazmakla birlikte tahrip gücü dışında fazla bilgi vermemiştir. Bu durum da modeller hakkında detaylı bilgi bulmamızı zorlaştırmaktadır. Mancınıklar 55 kg civarında ağırlığa sahip olan taşları fırlatmakta, arrâdeleler ortalama bir insan başı büyüklüğünde taşları fırlatmaktadır.¹³ Bununla birlikte mancınık kullanımının arrâde kullanımından daha yaygın olduğunu belirtmemiz gerekmektedir.¹⁴ Bir Selçuklu mancınığının atış mesafesi 300 metre ile 1600 metre arasında değişmektedir.¹⁵ Araplar, mancınık kullanımında görevli kişileri “cânîk” ve “mancınîk” olarak adlandırdılar.¹⁶ Selçuklularda ise bu görevliler “mancınık-dârân” ve “arrâde-dârân” şeklinde isimlendirildi.¹⁷

B- Selçuklularda Mancınığın Kullanımı

1- Kale ve Şehir Kuşatmalarında Kullanılması

Selçuklularda mancınık kullanımı ile ilgili ilk kayıt Tuğrul Bey döneminde göze çarpmaktadır. İbnü'l Esir, Tuğrul Bey'in Kazvin şehrini kuşattığında şehri taş ve ok yağmuruna tuttuğundan bahsetmekte fakat mancınık kelimesinden bahsetmemektedir.¹⁸ Mancınık kullanımı gerçekleşmeden şehre taş fırlatmak olanaksız olduğu için müellifin bu cümlesini mancınığın kullandığı ilk kayıt olarak kabul edebiliriz. Kazvin kuşatmasının ardından Tuğrul Bey, o dönemde oldukça stratejik bir öneme

⁸ Mancınığın farklı devletler tarafından kullanılması ve geliştirilmesi hakkında bkz: Osman Gazi Özgüdenli – İbrahim Duman, “Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencîr”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, İstanbul 2016, s. 94 – 95 ; Eyyûbîlerin mancınıklar yardımıyla kullandığı ve suda sönmeyen petrol hakkında bkz: Erkan Göksu, “Mârdî et-Tarsûsî'nin “Tabsîratu Erbâbil-Elbâb fi Keyfiyyeti'n-Necât fi'l-Hurûb” Adlı Eseri ve Ortaçağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.43, Erzurum 2010, s. 296.

⁹ Mancınıkların isimlendirilmesini konusunda en önemli örneklerden biri, Erzurum hakimi Cihanşah'ın, Celaleddin Harezmsah'a hediye ettiği mancınığı “Kara Buğra” olarak isimlendirmesidir.

¹⁰ Bozkurt, *Mancınık*, s. 564.

¹¹ Detaylı bilgi için bkz: Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 323 – 324.

¹² M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.3, TTK Yayınları, Ankara 2016, s. 272.

¹³ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 273.

¹⁴ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 273.

¹⁵ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 274.

¹⁶ Bozkurt, “*Mancınık*”, s. 564.

¹⁷ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 326.

¹⁸ İbnü'l Esir, *el Kâmil fi't-Târîh*, C.9, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991, s. 388.

sahip olan Malazgirt şehrini kuşattı.¹⁹ Tuğrul Bey, Bizanslıların kuşatma sırasında esir aldıkları Selçuklu askerlerini surların üzerinde öldürmeleri sonrasında Hoy²⁰ şehrini kuşatmak amacıyla inşa ettirdiği mancınığın Malazgirt'e getirilmesini emretti.²¹ Bu mancınık kurulduğunda şehirde korku yayıldı.²² Tuğrul Bey'in Malazgirt önlerinde kurdurduğu bu mancınığın kullanılması için 400 kişi görevlendiriliyordu ve gece-gündüz 50 kg ağırlığında taşlar fırlatılıyordu.²³ Mateos, oldukça korkutucu olduğunu dile getirdiği bu mancınığın ilk atışında surlarda bulunan üç askerin öldüğünü, bir askerin ise şehrin içine düştüğünü zikretmiş ve bu hasarın Bizans tarafında zaten mevcut bulunan korkuyu artırdığından bahsetmiştir.²⁴ Mancınığın savaşa dahil olmasıyla şehrin surlarına Bizanslıları tedirgin edecek derecede hasar verildi. Yapılan atışlardan sonra Bizans saflarından bir rahip ortaya çıktı ve mancınığı yok etmek için ona rakip bir makine kurdu.²⁵ Bu makineyle atılan taşın Selçuklu mancınığının baş tarafını kırmasıyla başarı sağlanmış olsa da Selçuklular birkaç gün içinde mancınığı hem tamir hem de tahkim ettiler.²⁶ Böylelikle zarar görmesi oldukça zorlaştırılan mancınık, Selçukluların en önemli kozlarından biri olarak kuşatmada kullanılmaya devam edildi. Mancınığın verdiği zarardan dolayı, onun yok edilmesini zaruri gören Bizans komutanı Vasil,²⁷ mancınığı yakmayı başarabilen askeri altın, gümüş ve atlarla ödüllendireceğini, İmparator'un ise bu başarıyı sağlayan kişiye rütbe ve mevki vereceğini vaat etti.²⁸ Bunun üzerine görevi kabul eden bir Bizans askeri, postacı kılığına girerek Selçuklu ordusunun arasına karıştı ve gizlediği üç şişe nefli kullanarak mancınığı ateşe vermeyi başardı.²⁹ Mancınığı yakan asker ise yakalanmadan Malazgirt şehrine geri döndü ve söz verildiği gibi ödüllendirildi. Bu olayın üzerine Bizans tarafında öyle büyük bir umut meydana geldi ki, Bizans askerleri surların üzerine kurdukları mancınığa bir domuz yerleştirdiler ve onu Selçukluların üzerine fırlattılar. Domuzu fırlattıktan sonra ise surların üzerinden "*Ey Sultan, bunu kendine karı yap, biz de Malazgirt şehrini çeyz olarak sana veririz.*" dediler.³⁰ Yaşanan bu olayın Bizans tarafında büyük bir başarı, Selçuklu tarafında ise büyük bir utanç meydana getirdiği açıktır. Mancınığın yakılması üzerine Tuğrul Bey, yeni bir mancınık inşa ettirmedi ve bir süre daha şehri kuşatma altında tuttuktan sonra ele geçiremeden geri döndü. Böylelikle Malazgirt'in Selçuklular

¹⁹ Malazgirt'in ele geçirilmesi hem Bizans İmparatorluğu'na karşı sınırlarda güçlü kalmak hem de Ermenilerin desteğini almak için önemliydi. Bu sebeple Tuğrul Bey'in Malazgirt kuşatmasını başarıyla tamamlaması iki devlet için de oldukça mühimdir.

²⁰ Hoy, günümüzde İran'ın Batı Azerbaycan Eyaleti'nde bulunan bir şehirdir. Urmiye Gölü'nün kuzeybatısında, Çaldıran Ovası'nın güneydoğusunda yer alır. Sultan Alp Arslan da Malazgirt'e yakın olması sebebiyle Bizans ordusuyla karşılaşmadan önce savaş hazırlıklarını Hoy'da gerçekleştirdi. Ayrıca bkz: Fatih Işıkli, *Malazgirt ve Mirykefalon Savaş Mukayesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004, s. 69.

²¹ Tuğrul Bey, bu mancınığı Malazgirt'e yakın bir Selçuklu üssü olan Bitlis'ten getirtmiştir.

²² Selçuklu ve Bizans tarihleri söz konusu olduğunda değerli bir müellif olan Urfalı Mateos, Tuğrul Bey'in ordusunu "zehirli ve öldürücü bir rüzgar" olarak tanımlamakta, bunun yanı sıra da Tuğrul Bey'in ordusuna "Tanrı'nın gazabı" demektedir. Mateos'un yanı sıra değerli bir müellif olan Abû'l-Farac da Tuğrul Bey'in askerlerinin devamlı bir suretle yağma ve kan dökmekle meşgul olduğunu ifade etmektedir. Bu ifadeler, Bizans tarafında hissedilen Tuğrul Bey ve Türk korkusunun yazıya aktarılmış halidir ve mancınık da zaten oldukça güçlü halde bulunan bu korkuyu daha da güçlendirmiştir. Detaylı bilgi için bkz: *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952 – 1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136 – 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 85, 100 ; Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C.1., TTK Yayınları, Ankara 1950, s. 300.

²³ Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 34 ; Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 273 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 328 ; Ali Sevim – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyâset, Teşkilât ve Kültür)*, TTK Yayınları, Ankara 1995, s. 37.

²⁴ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 101.

²⁵ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 101 ; Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 34 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi...*, s. 37.

²⁶ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 101; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi...*, s. 37.

²⁷ Mateos, Komutan Vasil'i dindar ve mücadeleci bir kişi olarak tanıtmaktadır. *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 101.

²⁸ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 101 ; Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 33 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi...*, s. 37.

²⁹ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 102 ; Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 33 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 327 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi...*, s. 37.

³⁰ *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 102.

tarafından ele geçirilmesi engellendi. Bu şehir, bilindiği üzere ilerleyen yıllarda Tuğrul Bey'in halefi Sultan Alp Arslan tarafından fethedildi. Tuğrul Bey'in Malazgirt kuşatmasını çalışmamız için özel kılan neden ise mancınının ordular arasında büyük bir güç sembolü olduğunu, mancınının verdiği hasarın askerler üzerinde yoğun bir psikolojik baskı oluşturduğu, mancınının yok edilmesi halinde güç dengelerinin nasıl değiştiğini ve zaferi tayin ettiğini gözler önüne sermesidir. Nitekim mancınının yok edilmesi, o ana kadar korku içinde olan endişeli Bizans ordusunun Selçuklularla dalga geçecek duruma gelmesini ve Tuğrul Bey gibi mücadeleci bir hükümdarın zafer arzusundan vazgeçmesini sağlamıştır. Tuğrul Bey ve ordusunun zafer arzusundan vazgeçmesinin Bizans açısından büyük bir başarı olduğunu söylemek gerekir.³¹ Onu ve ordusunu zafer arzusundan ayıran yegane olay ise mancınının etkisiz hale getirilmesi oldu.

Tuğrul Bey döneminde başka bir mancınık kaydına 1056 yılında, Halife Kaim bi- Emrillah ile aralarında yaşanan politik bir meselede rastlanmaktadır. Halife'nin Bağdat'taki Selçuklu askerleriyle sorun yaşadığını dile getirmesi üzerine Tuğrul Bey, Bağdat'a yöneldi ve sorunları çözdükten sonra Arslan Besasiri'ye saldırmak amacıyla Musul'a yöneldi. Tuğrul Bey, Bağdat'ta kaldığı süre boyunca mancınıkların da ordusundan ayırmamıştır.³² Ayrıca burada tarihi kayıtlarda Tuğrul Bey'in ordusunda mancınık yapmakla görevli ustaların bulunduğu da dile getirilmiştir.³³ Buradan hareketle Selçuklu ordusunda mancınık ustalarının bulunduğu ve bu ustaların gerekirse savaş alanında da mancınık inşa edebileceğini söyleyebiliriz.

Sultan Alp Arslan'ın da savaş stratejilerinde amcası Tuğrul Bey gibi mancınıklar kullandığı bilinmektedir. Sultan Alp Arslan siyasi, dini ve coğrafi açıdan önemli bir şehir olan Ani'yi³⁴ kuşattığında mancınıkları ve savaş kulelerini kullandı. Ele geçirilmesi oldukça zor olan ve kuvvetli bir müdafaa hattına sahip olan Ani'nin karşısında ağaçtan bir burç inşa ettiren Sultan Alp Arslan, bu burcun üzerine bir mancınık yerleştirilmesini emretti ve bu mancınının yaptığı atışlar sayesinde surların bir kısmı yıkıldı fakat Selçuklu ordusu şehri ele geçirmeyi başaramadı.³⁵ Kuşatmanın ilerleyen zamanlarında bölgede meydana gelen deprem, şehrin surlarının yıkılmasına neden oldu ve Selçukluların önündeki en güçlü engel de böylelikle ortadan kalktı.³⁶ Sultan Alp Arslan böylelikle Ani şehrini ele geçirdi ve "Ebu'l Feth" lakabını aldı.³⁷ Alp Arslan, zafer kazandıktan sonra "Onların Allah'ı, zaptedilmez şehirlerini bugün elime teslim etti" diye bağırmıştır.³⁸ Bu kuşatmada mancınıklar ve savaş kuleleri önemli bir potansiyele sahipti. Mateos, kuşatmada kullanılan mancınının bir ok mesafesinde atış yaptığını kaydetmektedir.³⁹

³¹ Nitekim Tuğrul Bey, zamanının en güçlü hükümdarlarından biriydi ve sadece Hristiyan dünyasında değil İslam alemi içinde de saygı duyulan ve kendisinden çekinilen bir karakterdi. Tuğrul Bey'in Halife nazarındaki değeri için bkz: Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, Çev. Erdoğan Merçil, TTK Yayınları, İstanbul 1977, s. 37.

³² İbnü'l Esir, *İslam Tarihi*, c.9, s. 475 ;Göksu, *Türk Kültüründe Silah...*, s. 329.

³³ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 329.

³⁴ Ani, bugün Kars sınırları içinde bulunmaktadır. Sultan Alp Arslan döneminde ise Bizans'ın en güçlü şehirlerinden biriydi. Şehrin etrafı nehir ile çevriliydi ve şehre bu nehrin üzerine kurulmuş bir kapıdan girilmekteydi. Şehrin surlarının dağların üzerine kurulmuş olması da şehrin ele geçirilmesini oldukça zorlaştırmaktaydı. Coğrafi açıdan güçlü bir şehir olan Ani'de şehri savunmaya gönüllü kalabalık bir Ermeni nüfusu bulunuyordu. Detaylı bilgi için bkz: Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, s. 316 – 317 ; Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 18 Ayrıca bkz: Sezai Yazıcı, *Seyyahların Gözünden Ani*, Eflal Ajans Yayınları, Ankara 2017, s. 32.

³⁵ Osman Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999, s. 155 ; Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 18.

³⁶ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 330.

³⁷ Osman G. Özgüdenli, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1140 – 1157)*, C.1, İSAM, İstanbul 2017, s. 142 ; Mustafa Demir, *Selçuklular Tarihi*, Melisa Yayınları, İstanbul 2015, s. 120 ; Ali Sevim, "Sultan Alp – Arslan", *Belleten*, C.30, S. 118, TTK, Ankara 1966, s. 42. ; Osman Gazi Özgüdenli, "Selçuklular", *DİA*, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 392.

³⁸ Köymen, *Büyük Selçuklu ...*, C.3, s. 19.

³⁹ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 330.

Sultan Alp Arslan'ın kuşatmaları arasında mancınıklar için Urfa kuşatması ayrı bir öneme sahiptir. Sultan Alp Arslan, 1070 yılında Urfa'yı kuşattı.⁴⁰ Şehri ele geçirmek için mancınıklar kurdu ve Urfa askerleri de buna karşılık şehri korumak amacıyla surların üzerine mancınıklar yerleştirdiler.⁴¹ Burada Sultan Alp Arslan'ın şehri kuşattıktan sonra mancınık kurdurması dikkat çekmektedir. Kaynakların bu doğrultuda verdiği bilgi, Selçukluların savaş zamanında mancınık inşa edecek kadar donanıma sahip olduğunu göstermektedir. 2 ay kadar süren kuşatma sırasında iki taraf anlaşmayı tercih etti ve Alp Arslan 50 bin dinar karşılığında kuşatmayı kaldırma kararı aldı.⁴² Bu anlaşmada farklı bir nokta vardır. Müdafiler, Sultan'ın kuşatma silahlarını yakmadıkça parayı ödemeyeceklerini, ancak bu şekilde güvende hissedeceklerini dile getirdiler.⁴³ M. A. Köymen, Alp Arslan'ın 50 bin dinar karşılığında kuşatma silahlarını yakmayı kabul etmesi üzerine bir mancınığın parasal değerini hesaplamaya çalışmış ve 1500 dinar civarında olduğunu tahmin etmiştir.⁴⁴

Sultan Alp Arslan'ın Haleb kuşatması, mancınığın sadece bir savaş aleti olmaktan öte bir unsur olduğunu gözler önüne sermesi bakımından mühimdir. Alp Arslan'ın vasalı olan Haleb Emiri Mahmud, Haleb'e gelmekte olan Sultan Alp Arslan'ı karşılamak yerine surların üzerine mancınıklar yerleştirdi ve savunma tedbirleri aldı.⁴⁵ Bunun üzerine Sultan Alp Arslan şehri kuşattı. Alp Arslan, Halife'ye gönderdiği mektupta şöyle demektedir: “*Kendisine yakın geldiğim halde, onun bu yaptığı çirkin bir harekettir. Bize bağlılığı ve sorumluluğu olan bir kişi, bizim kendi ileri gelenlerimizden olmaktan vazgeçip, bizim geldiğimizi görüp, karşılayacak iken, hisarına girip oturup, hisar üzerine mancınıklar ve savaş aletleri kurar ve bizim ile savaş esaslarını başlatır, bunun gibi fesat ederse, biz onu kendi hâline bırakmayız. Hizmetimize getirmeyip huzurumuza ulaştırmadıkça, bizim sultanlar arasında ne hizmetimiz ve hürmetimiz ve hükümdarlar içinde ne kadar şerefimiz ve rağbetimiz kalır.*”⁴⁶ Sultan Alp Arslan bu sözlerle, Sultan'ın karşılanmaması kadar mancınık kurulmasının da savaş sebebi olduğunu dile getirmektedir. Haleb Emiri ve Sultan Alp Arslan arasında yaşanan bu politik kriz, mancınığın sadece bir savaş aleti olarak görülmediğini, siyasi bir unsur olduğunu da gözler önüne sermektedir. Bu siyasi krizden hareketle, Sultandan başka birinin mancınık inşa etmesinin veya da Sultan'ın yakınlarında mancınık kurdurmasının istiklal teşebbüsü olduğu düşünülebilir.⁴⁷ Hatta bu kuşatma sırasında mancınıklardan birinin fırlattığı taş, Sultan Alp Arslan'ın atının başına çarparak ölümüne neden oldu. O gün mancınıkla yapılan bu atış, taşı biraz daha yükseğe fırlatmış olsaydı belki de Selçukluların tarihi bambaşka bir seyir izleyecek, 1071 yılında gerçekleştirilen Malazgirt Meydan Savaşı vuku bulmayacaktı. O. Turan, Malazgirt Meydan Savaşı'nı Türk – İslam dünyasının yükselişinin sembolü olarak tasvir etmektedir.⁴⁸ Bu açıdan Haleb Emiri'nin izlediği siyaset oldukça mühimdir.

Sultan Alp Arslan'ın karşılaştığı mancınıklar yalnızca Urfa ve Haleb'te ona karşı kullanılanlarla sınırlı kalmadı. Dünya tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olan Malazgirt Meydan Savaşı'nda da mancınıklar, iki ordunun da stratejilerini belirlemesinde önemli bir etken oldu. Selçuklu ordusuna karşı kalabalık olduğu üzerinde kaynakların hemfikir olduğu Bizans ordusunda önemli sayıda mancınık bulunmaktaydı.⁴⁹ Bu mancınıklardan en önemlisi ise 100 arabanın taşıdığı, iplerini 1200

⁴⁰ Mateos, Sultan Alp Arslan'ın ordusunu, vaktiyle amcası Tuğrul Bey'in ordusuna yaptığı gibi şehrin etrafını sarmış korkunç bir ejderhaya benzetmekte ve halkın bu ejderha karşısında büyük bir korkuya kapıldığını söylemektedir. Detaylı bilgi için bkz: *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 139.

⁴¹ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 82, *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 140.

⁴² Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 83 ; *Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi...*, s. 140 ; Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 275 ; Özgüdenli, *Büyük Selçuklu Devleti...*, s. 151 ; Göksu, *a.g.e.*, s. 332 ; Kamuran Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989, s. 315.

⁴³ Sıbt İbnü'l Cevzi, *Mir'atü'l-zaman fi Tarihi'l-ayan'da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, TTK, Ankara 2011, s. 166.

⁴⁴ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 276.

⁴⁵ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 84.

⁴⁶ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 84.

⁴⁷ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 276 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 336.

⁴⁸ Osman Turan, *Türkler Anadolu'da*, Hareket Yayınları, İstanbul 1973, s. 26.

⁴⁹ Malazgirt Savaşı için hazırlanan Bizans ordusu hakkında detaylı bilgi için bkz: Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 92 ; Özgüdenli, *Büyük Selçuklu Devleti...*, s. 151 – 152 ; Gürün, *Türkler ve Türk Devletleri...*, s. 315 ; Turan, *Selçuklu Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, s. 177 ; Levon Panos Dabağyan, *Türk Cihan Hakimiyetine Açılan Yol*, Karadağ Yayınları, İstanbul 2006, s. 84 - 85

kişinin çektiği ve 90 kg civarında taş fırlatan bir mancınıktı.⁵⁰ Buna karşın Selçuklu ordusunda bu güçte bir mancınık yoktu.⁵¹ Savaş ve ordu yönetiminde oldukça başarılı bir hükümdar olan Sultan Alp Arslan da Bizans ordusundaki mancınıkların oluşturduğu tehlikenin farkındaydı. Bu sebeple Bizanslıların mancınıkları kurmasına ve kullanmasına fırsat vermemek üzere yakın savaş içeren bir strateji kurdu ve bunu da askerleriyle paylaştı.⁵² Stratejiyi başarıyla uygulayan Selçuklu ordusu bu mancınıkları etkisiz hale getirmiş olmalıdır. Çünkü Selçuklu zaferiyle sonuçlanan Malazgirt Meydan Savaşı'nın ardından yukarda adı geçen büyük mancınının Selçuklulara karşı kullanıldığı veya akibeti hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Bu yüzden bu mancınının savaş sırasında yok edilip, edilmediğini yahut ilerleyen zamanlarda kullanılıp, kullanılmadığını bilmiyoruz.

Sultan Melikşah, Kavurd'a karşı verdiği mücadeleyi kazandıktan sonra onun topraklarıyla birlikte mancınıklarına da el koydu.⁵³ Kavurd'un davullarıyla birlikte mancınıklarını da Sav-Tekin'e vermesi, davulun hakimiyet sembollerinden biri olması dikkate alınacak olursa mancınının da ona denk bir anlam taşıdığı düşünülebilir. 1073 yılında Kavurd'u bertaraf eden Sultan Melikşah, 1074 yılında Tirmiz⁵⁴ şehrini kuşatma kararı aldı. Melikşah'ın Tirmiz'i ele geçirmesinde en önemli rolü mancınıklar üstlenmiştir. Selçuklu ordusuna karşı direnmekte olan halk, mancınıkların şehre verdiği zarar ve üzerlerinde bıraktığı korkudan dolayı teslim olmayı kabul etti.⁵⁵

Melikşah döneminde Selçuklu emirlerinden Musul hakimi Müslim b. Kureş'in Harran'ı kuşatması sırasında da mancınıklar kullanıldı. Şehri savunmakta olan İbn Cebele, ilginç bir şekilde surlarda meydana gelen oyukların üzerine mancınıklar kurdurdu. Hatta düşmanlarına haber gönderen İbn Cebele, Selçukluların surlardan kopardığı her taş parçasının yerine bir mancınık koyacağını dile getirdi ve Selçuklulara karşı direndi. Selçuklular şehre girince surlardaki mancınıkları ateşe vermeyi zaruri gördüler ve bu sayede İbn Cebele'nin savunma hattını etkisiz hale getirdiler.⁵⁶ Sultan Melikşah'a isyan eden Tekiş de Serahs şehrini kuşattığında, şehrin direncini kırmak için mancınıklar kullandı. Sultan'ın üzerine geldiğini öğrenen Tekiş, geri çekilme kararı aldığı anda mancınıkları ateşe verdikten sonra oradan uzaklaştı.⁵⁷ Selçukluların önde gelen komutanlarından olan ve Anadolu seferleri sırasında mühim işler başaran Afşin Bey'in de mancınık kullandığı bilinmektedir.⁵⁸ Son verdiğimiz örneklerle birlikte Melikşah döneminde mancınının güçlü emirler tarafından yaygın olarak kullanıldığı gözler önüne serilmektedir.

Melikşah'ın oğulları Berkyaruk ve Muhammed Tapar'ın arasında geçen mücadelede de mancınıklar kullanıldı. Muhammed Tapar, kardeşi Berkyaruk'a mağlup olduğunda İsfahan⁵⁹ şehrine

⁵⁰ Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'üt-Tevarih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, Selenge Yayınları, s. 112 ; Hamdullah Müstevfi – i Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, Ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 35 ; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 92 ; Claude Cahen, "İslam Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı", *Türkler*, C.6, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 210 ; Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 273 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri...*, s. 60 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 336 ; Sevim, *Anadolu'nun Fethi...*, s. 54 ; Faruk Sümer – Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 21.

⁵¹ Köymen, *Büyük Selçuklu...*, s. 273.

⁵² Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 100 ; Dabağyan, *Türk Cihan Hakimiyetine...*, s. 121.

⁵³ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 337.

⁵⁴ Tirmiz, günümüzde Özbekistan sınırları içerisinde bulunan tarihî bir şehirdir. Ceyhun nehrinin kıyısında inşa edilmiştir. Şehir tarım ve ticaret açısından kullanışlıdır. Detaylı bilgi için bkz: Abdullah Muhammedcanov, "Tirmiz", *DİA*, C.41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 200 – 202.

⁵⁵ İbnü'l- Esir, *İslâm Tarihi*, C.10, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1989, s. 92 ; Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 128 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri...*, s. 82.

⁵⁶ Göksu, *Türk Kültüründe Silah...*, s. 338.

⁵⁷ Göksu, *Türk Kültüründe Silah...*, s. 338.

⁵⁸ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 339.

⁵⁹ İsfahan, bugün İran sınırları içinde bulunan aynı zamanda eyalet ismini de taşıyan şehirdir. Jeopolitik açıdan İran'ın orta kısmında yer almaktadır. Selçuklulara ve Safevîlere başkentlik yapması bakımından tarihsel olarak önemli bir yerleşim merkezidir. Detaylı bilgi için bkz: Osman Gazi Özgüdenli, "İsfahan", *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 497 – 498.

çekildi ve şehrin savunmasını güçlendirmek, kardeşine bir kez daha zafer şansı vermemek için şehrin surlarına mancınıklar yerleştirilerek savunma hattını güçlendirdi.⁶⁰

Mancınıklar, Selçuklu savaş stratejileri ve hakimlerin otoritesini göstermesi bakımından o kadar mühim bir unsur haline geldi ki, Sultan Melikşah'a iltifat etmek amacıyla yazılan bir şiirde ona şu şekilde hitap edilmektedir: “*Ordun ile Ceyhun’u sel gibi geçtin / Dağlar, tepeler ve ovalar demir dalgaları ile doldu/ Mancınıkların taşları düşman kalelerini açtı/ Şark-garp ve İran-Turan senin gelişine amade oldu/ Hiçbir padişah senin zaferlerine erişemedi...*”⁶¹ Şair Mu’izzi tarafından kaleme alınan şiirden yola çıkılarak, o dönemde mancınının önemli bir güç ve otorite sembolü olduğu söylenebilir. Orta Çağ kuşatma makineleri arasında mancınık kadar düşmanı telaşa düşüren başka bir silah olmadığını söyleyebiliriz. Mancınıkla atılan taşların tahrip gücü ve çıkardığı ses, her ne kadar askerler üzerine tedirginlik yaratıyor olsa da bu mancınıklarla şehirlere atılan cesetler ve hayvanlar, muhtemeldir ki taşlardan daha fazla dehşet uyandırmaktadır. Şehrini savunmayı ve düşmanı son direncine kadar savaşmayı göze alacak şekilde motive olmuş askerler dahi gökyüzünden yağın yüzlerce akrep veya farenin surlara düşmesiyle dehşete kapılabilir. Bu korku, mancınının sadece bir kuşatma aleti değil aynı zamanda da kuvvetli bir psikolojik savaş silahı olduğunu göstermektedir.

Büyük Selçuklu hanedanına mensup Kutalmışoğulları tarafından kurulan Türkiye Selçuklu Devleti’nde de mancınık kullanımı oldukça yaygındı. Hatta bu hükümdarlardan Alaeddin Keykubad’ın kuşatma savaşlarındaki mancınık kullanımını geliştirdiği görülmektedir. Bu detaylara aşağıda değineceğiz.

Türkiye Selçuklu Devleti’nin hükümdarlarından I. Kılıç Arslan’ın 1097 yılında gerçekleştirilen Malatya, I. Mesud’un 1143 yılındaki Malatya, II. Kılıç Arslan’ın oğullarından Ankara meliki Mesud’un Kastamonu, I. Gıyaseddin Keyhüsrev’in 1207 yılındaki Antalya, I. İzzeddin Keykavus’un 1212 – 1213 yılında Ankara, Hancin, Kançin, Şam ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev’in Amid kuşatmalarında mancınıklar kullanıldı ve bu mancınıklar kuşatmaların zafere ulaşmasında önemli etkenlerden biri oldu.⁶²

Sultan Alaeddin Keykubad zamanında, mancınıklar hakkında önemli gelişmelerin olduğunu yukarıda dile getirdik. Alaeddin Keykubad’ın Alaiye⁶³ kalesini kuşattığı zaman inşa ettirdiği mancınığı ünlü Selçuklu tarihçisi İbn Bîbî: “*yüksekliğine göğün hayran kaldığı, kara bulutların altında saklanan bir dağ*” olarak tasvir ederek önemli bir konuma yerleştirildiğini söyler ve sonrasında kuşatmada kullanılan mancınıklarla ilgili olarak şöyle der; “*attığı taşla Elbruz dağına bile sıkıntıya düşürebilecek dağ gibi bir mancınık, arabayla çıkarılmış, ayrıca kalenin etrafına 100 büyük mancınık yerleştirilmiştir.*”⁶⁴ İbn Bîbî’nin bu ifadesi hem kuşatmanın şiddeti hakkında bilgi vermekte, hem de Alaeddin Keykubad döneminde kuşatma makinelerine büyük yatırım yapıldığını ve onların yoğun olarak kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Nitekim kuşatıldığında adı Kalonoros olan kale, Selçukluların eline geçtikten sonra Alaiye adını aldı ve kale bir şehre dönüştürüldü. Bu hazırlıklardan Alaeddin Keykubad’ın şiddetle kuşatma altına aldığı kalenin Sultan’ın nazarında oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Sultan Alaeddin Keykubad’ın Kahta kuşatması da mancınıklar söz konusu olduğunda önemlidir. Kahta’yı kuşatan Selçuklu kuvvetleri, burayı ele geçirmek için kale kapısının karşı hizasına “mancınık-ı mağribî” adıyla anılan bir mancınık yerleştirdiler.⁶⁵ Bu mancınık, şehri düşürmek için kurulan mancınıkların ortasında bulunmakla birlikte özel bir model olarak zikredilmektedir. İbni

⁶⁰ Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, s. 39 – 40 ; Sevim – Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, s. 168 ; Bozkurt, “*Mancınık*”, s. 564.

⁶¹ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 340.

⁶² Erkan Göksu, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010, s. 363.

⁶³ Alaiye, Antalya yakınlarında, Akdeniz sahili kıyısında bulunan, Selçukluların eline geçmeden önce Kalonoros olarak anılan ve Kyr Vart tarafından idare edilen kaledir. Alaeddin Keykubad’ın ilk zaferi burayı fethetmek oldu ve kaleyi aldıktan sonra burayı bir şehre dönüştürdü. Kalonoros adı ise Alaiye olarak değiştirildi. Kalenin şehir haline getirilmesi hakkında detaylı bilgi için bkz: *Anonim Selçukname*, Çev. Halil İbrahim Gök – Fahrettin Coşguner Atif Yayınları, Ankara 2014, s. 41 ; Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 335 – 336.

⁶⁴ İbni Bîbî, *Selçuk Nâme*, C.1, Ed. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 259 – 261 ; Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 341 – 342.

⁶⁵ İbni Bîbî, *Selçuk Nâme*, s. 292.

Bîbî'nin ifadesine göre bu mancınıkların darbeleriyle surların yıkılması, Selçuklu ordusuna zaferi kazandırmıştır.⁶⁶ Şehir kuşatması haricinde Selçuklulara saldırmak üzere Melik Eşref tarafından gönderilen on bin kişilik kuvvetin de önemli bir kısmı Selçuklu mancınıkları tarafından yok edilmiştir.⁶⁷ Tahrip gücünü net olarak açıklayamadığımız bu mancınık, bir diğer Selçuklu devleti olan Türkiye Selçukluları tarafından geliştirilmiştir.⁶⁸ Sultan Alaeddin Keykubad döneminde mancınığın da önemli unsurlardan biri olduğu siyasi bir kriz yaşandı. Harezmşahlar ve Selçuklular arasında yaşanan siyasi krizin bir savaşa dönüşmesindeki en önemli unsurlardan biri de “Kara Buğra” adıyla anılan mancınıktır. Bu konuya aşağıda değineceğiz.

Türkiye Selçukluları'nın önemli rakiplerinden olan Bizans İmparatorluğu da Selçuklulara karşı mancınığın gücünden faydalandı ve onları bu suretle yıpratmayı denedi. Bu konuda en iyi örnek Bizans kuvvetlerinin İznik muhasarasıdır ki önemli Bizans tarihçilerinden Anna Kommena, yoğun mancınık atışlarının Selçukluları oldukça zor durumda bıraktığını ve Bizans kuvvetlerinin onları “başlarını mazgallardan çıkaramayacak derecede” baskı altına aldığını söylemektedir.⁶⁹

2- Devletler Arasında Armağan Olarak Kullanılması

Mancınık, Anadolu tarihi bakımından oldukça önemli olan Yassıçimen Savaşı öncesinde Selçuklular ve Harezmşahlar arasında yaşanan siyasi krizde önemli bir unsur oldu.⁷⁰ Celâleddin Harezmşah'ın Gürcistan'ı ele geçirdiği sırada Türkiye Selçukluları da Trabzon Rum İmparatorluğu ile mücadele etmekteydi. Bu mücadelenin galip tarafı da Türkiye Selçukluları oldu. Anadolu'da Selçuklular, Anadolu'nun doğusunda Harezmşahlar, güneyinde ise Memlûkler, Orta Asya'yı istila ettikten sonra İran tarafına yönelen Moğollara en yakın ve en güçlü olan Türk-İslam Devletleri idi. Üç devlet de yaklaşmakta olan tehlikenin bilincinde olmakla beraber Celaleddin Harezmşah, Moğollarla savaşmayı tercih ederken, Alaeddin Keykubad ise onlarla dostça ilişkiler kurma yolunu tercih etti.⁷¹ Halefi Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde gerçekleşen Köseadağ Savaşı ve ardından gelişen olaylar göz önüne alındığında bu karar oldukça yerinde durmaktadır.

Celaleddin Harezmşah'ın Memlûklerle mücadeleye girmesi ve Ahlat'ı kuşatması, Selçuklular, Memlûkler ve Hârezmşahların arasında siyasi bir kriz meydana getirdi. Ahlat kuşatmasının nedeni, Memlûklerin Ahlat valisi Hacib Ali'nin, Selçuklulara gönderilen Harezmşah elçilerine geçit

⁶⁶ İbni Bîbî, *Selçuk Nâme*, s. 296.

⁶⁷ İbni Bîbî, *Selçuk Nâme*, s. 293 – 294.

⁶⁸ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 343.

⁶⁹ Anna Kommena, İznik kuşatmasındaki mancınık atışları hakkında “Barbarlar öyle yılgınlık içindeydiler ki, İznik surlarının mazgallarından başlarını bile çıkaramıyorlardı.” demektedir. İznik'teki muhasara ve mancınıkların şiddeti hakkında detaylı bilgi için bkz: Anna Kommena, *Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990, s. 328.

⁷⁰ Bu siyasi krizin önemini tam olarak kavrayabilmek için Celaleddin Harezmşah'ın o dönem ki mevcut durumundan ve Alaeddin Keykubad'ın kararlarından bahsetmek gereklidir. Celaleddin Harezmşah, Moğollara mağlup olduktan sonra Gürcistan'a geldi ve burada Harezmşahlar Devleti'ni yeniden inşa etti. Moğollara mağlup olmasına rağmen o yıllarda kahramanlığıyla şöhret bulmuş bir Türk hükümdarı olan Celaleddin Harezmşah için kaynaklar, zamanın Rüstem'i ifadesini kullanmaktadır. Harezmşahlar Devleti, Celaleddin'in babası Sultan Muhammed'in iktidarı sırasında Moğollara karşı ağır bir yenilgi almış ve istilaya uğramış olsa da Celaleddin Mengübürti'nin direnişi, Cengiz Han'ın bile saygısını kazanmıştır. Cengiz Han, Sind nehri civarında cesurca savaşan ve Moğolların elinden kurtulmayı başaran Celaleddin'i oğullarına örnek göstermiş ve öyle bir oğula sahip olan bir babanın şanslı olduğunu dile getirmiştir. Cüveynî, Celaleddin Harezmşah için “*atın eyerini taht, keçeyi yatak, zırhı elbise, miğferi taç yapmış olan padişah*” ifadesini kullanarak onun ne kadar mücadeleci ve savaşçı bir hükümdar olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu açıdan Celaleddin Harezmşah cesur, mücadeleci ve savaşçı yönleri ön planda olan bir hükümdar olarak karşımıza çıkmıştır. Dönemin süper gücü olan Moğollara karşı, o ana kadar kimsenin başaramadığı bir şekilde direniş gösteren tek hükümdar olarak da bugün yerini korumaktadır. Onun gösterdiği bu direniş ve mücadele, devrinde onu büyük bir üne kavuşturdu. Detaylı bilgi için bkz: Alaeddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, C.2, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988, s. 148 ; Mustafa Şahin, “Bir Yeniden Diriliş Öyküsü: Parvan Savaşı”, *Turkish Studies*, S. 11, Ankara 2016, s. 126 ; Aydın Taneri, *Celâlî'd-dîn Hârezmşah ve Zamanı*, KB Yay., Ankara 1977, s. 84 – 85 ; Buket Yaşa Şahin, *Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Devleti Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 26 – 27.

⁷¹ İbni Bîbî, *Selçuk Name*, s. 449 ; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 377.

vermemesi idi.⁷² Celaleddin Harezşah 1229 yılında Ahlat'ı kuşatma altına aldığı Memluklerin Erzurum Meliki Cihanşah da Celaleddin Harezşah'ın huzuruna geldi ve onun tabiiyetine girdi.⁷³ Erzurum Meliki Cihanşah, Sultan Celaleddin'in huzuruna geldiğinde, ona çeşitli hediyelerle birlikte "Kara Buğra" adını taşıyan bir mancınık da hediye etti.⁷⁴ Harezşahlar o sırada şehri her biri sekiz kişi tarafından çalıştırılan mancınıklarla kuşatmışlardı.⁷⁵ Kara Buğra'nın da bu kuşatma gücünü artırdığına şüphe yoktur. Burada mancınının bir savaş makinesi olarak kullanımının yanında hükümdarlar arasında bir hediye ve düşmanlara karşı bir gözdağı verme aracı olarak da kullanıldığını söylemek mümkündür. Ayrıca mancınıkların da hükümdarlara sağladığı prestije göre tıpkı insanlar gibi özel isimlerle adlandırıldığını görmekteyiz. Kaynaklar, Kara Buğra'nın tahrip gücü ya da fiziksel görünüşü hakkında detaylı bilgi vermemektedir. Ancak Cihanşah'ın hediye ettiği Kara Buğra adlı bu mancınık, iki devletin arasında meydana gelen krizin Yassıçimen Savaşı'na taşınmasına neden olan önemli unsurlardan biri oldu. Çünkü Cihanşah, Memlûklerin ve onların müttefiki olan Selçukluların düşmanı durumundaki Harezşahlara önemli bir savaş gücü sağlayan bu makineyi hediye ederek Memlûk tabiiyetinden çıkmış ve Harezşah saflarına katılmış oluyordu. Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın Ahlat muhasarasının kaldırılması isteğinin Harezşahlar tarafından reddedilmesi ve Celaleddin'in gönderdiği fetihnamelerde Anadolu ve Suriye'yi ele geçireceğini söylemesi de Moğol tehdidi altında bulunan Türk- İslâm devletlerini Yassıçimen Savaşı'nda karşı karşıya getirdi.⁷⁶ Dönemin güçlü devletleri 1230 yılında Yassıçimen mevkinde karşı karşıya geldi.⁷⁷ Selçuklu – Memluk ittifakına karşı Harezşahlar ve onlara yeni tabii olmuş bulunan Cihanşah ve Hacib Ali'nin kuvvetleri karşılaştı ise de Harezşahlar bu savaşı kaybetti. Anadolu'nun bundan sonraki tarihsel süreci bakımından oldukça önemli olan bu savaş sonrasında Celaleddin Harezşah tarih sahnesinden çekilirken, Moğollar ile Türkiye Selçukluları sınır komşusu haline geldiler. Bu da yeni bir sürecin başlangıcı oldu. Selçuklular ve Memlukler daha da güçlendiler. Demek ki Anadolu ve etrafındaki devletlerin önündeki tarihsel sürecin aniden değiştiği Yassıçimen Savaşı'nın sebeplerinden birisi de işte bu dile getirdiğimiz Kara Buğra adlı mancınıktır.

Sonuç

Tarihe baktığımızda mancınıkların gerek savaş alanında gerek ise kuşatmalarda etkili bir güç olarak ortaya çıktığını ve uzun bir zaman boyunca da varlıklarını korumuş olduklarını görüyoruz. Bir ordunun mancınık sahibi olması ona her daim büyük bir üstünlük sağlamıştır. Bu üstünlük, Tuğrul Bey'in mancınık kullandığı Malazgirt kuşatması esnasında düşmanına yaşattığı korkuda, Sultan Alp Arslan'ın Urfa kuşatması sırasında mancınıklarını yakması şartıyla barışın sağlanmasında ve yine Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt Meydan Savaşı öncesinde stratejisini Bizans'ın mancınıklarını etkisiz kılmak üzere tasarlamasında görülmüştür. Mancınının sağladığı gücün farkında olan devletlerin bu savaş aletine önem vermesi ve yatırım yapması sonucunda birçok mancınık modelinin ortaya çıkması ise mancınının devletler tarafından ne kadar önemsendiğini göstermektedir.

Bahsettiğimiz kuşatmalar esnasında mancınıkların uyguladığı şiddetin muhasarayı gerçekleştiren tarafa büyük yararı olmuş olsa da psikolojik etkiler de göz ardı edilmemelidir. Psikolojik savaş bir ordu tarafından ne kadar etkili kullanılırsa, o ordunun gücü de bu duruma paralel olarak o denli artacaktır. Bu açıdan baktığımızda mancınıklar oldukça kullanışlı psikolojik savaş silahlarıdır. Görüntüleri ve kullanımlarıyla düşmanın üzerinde büyük bir korku bırakmış oldukları tarihi vakalardan anlaşılmaktadır. Örneğin; Sultan Alp Arslan'ın da Bizanslı Komutan Vasil'in de savaş sırasında mancınıkları hedef almaları başka bir şekilde açıklanamamaktadır.

⁷² Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 366.

⁷³ Taneri, *Celâlü'd-dîn Hârizmşah*, s. 67 ; Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 366.

⁷⁴ Şehabeddin Ahmedünnesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, Çev. Necip Asım, TTK Yayınları, İstanbul 1934, s. 118 ; Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 366.

⁷⁵ Göksu, *Türk Kültüründe Silah*, s. 349.

⁷⁶ Celaleddin Harezşah, Anadolu ve Suriye'yi ele geçirmek istiyordu. Celaleddin Harezşah'ın bu arzusunun dile getirmesi ve o süreçte yaşanan olaylar hakkında detaylı bilgi için bkz: Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 366 -377. Alaeddin Keykubad'ın savaş öncesi uyarıları ve izlediği siyaset hakkında detaylı bilgi için bkz: Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 368 ; Süleyman Özbek, "Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçimen'den Köseadağ'a", *Çeşm-i Cihan: Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1., Bartın 2018, s. 8 – 9.

⁷⁷ Yassıçimen Savaşı hakkında detaylı bilgi için bkz: Turan, *Selçuklular Zamanında...*, s. 369 – 371.

Muhasara aletleri arasında tahrip gücüyle ön plana çıkan bir silah olduğunu dile getirmiş olduğumuz mancınık, bazı durumlarda tıpkı ok gibi hakimiyet alameti olarak da diğer muhasara silahlarından ayrılmaktadır. Nitekim hakimiyet alameti olarak Cihanşah ile Celaleddin Harezmsah arasında gerçekleşen hediyeleşmede kullanılması sonucunda Selçuklular, Memlukler ve Harezmsahlar arasındaki siyasi krizin artmasına da neden olmuştur. Dolayısıyla mancınık, tahrip gücü yüksek bir savaş makinesi ve kudret göstergesi olmasının yanında zaman zaman da hakimiyet sembolü olarak görülmüştür. Bu kapsamda tıpkı bir insan gibi adlandırılmıştır. Sahip olduğu bu özelliklerle Selçukluların askeri ve siyasi gücüne de oldukça büyük katkıda bulunmuştur.

Kaynakça

- Ahmed b. Mahmud, *Selçuk-nâme*, Çev. Erdoğan Merçil, TTK, İstanbul 1977.
- Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihangüşa*, Çev. Mürsel Öztürk, C.2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
- Anna Kommena, *Malazgirt'in Sonrası*, Çev. Bilge Umar, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1990.
- Anonim *Selçukname*, Çev. Halil İbrahim Gök – Fahrettin Coşguner, Atıf Yayınları, Ankara 2014.
- Bozkurt, Nebi, “Mancınık”, *DİA*, C.27, TDV Yayınları, İstanbul 2003, s. 564-567.
- Cahen, Claude, “İslam Kaynaklarına göre Malazgirt Savaşı”, *Türkler*, C.6, Çev. Zeynep Kerman, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 77 – 100.
- Dabağyan, Levon Panos, *Türk Cihan Hakimiyetine Açılan Yol*, Karadağ Yayınları, İstanbul 2006.
- Göksu, Erkan, *Türk Kültüründe Silah*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2008.
- Göksu, Erkan, *Türkiye Selçuklularında Ordu*, TTK Yayınları, Ankara 2010.
- Göksu, Erkan, “Mârdî et-Tarsûsî'nin “Tabsıratu Erbâbîl-Elbâb fî Keyfiyyeti'n-Necât fî-l-Hurûb” Adlı Eseri ve Ortaçağ İslâm Tarihçiliği Bakımından Önemi”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S.43, Erzurum 2010, s. 291 – 307.
- Gregory Abû'l Farac, *Abû'l Farac Tarihi*, Çev. Ömer Rıza Doğrul, C.1., TTK Yayınları, Ankara 1950.
- Gürün, Kamuran, *Türkler ve Türk Devletleri Tarihi*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1989.
- Hamdullah Müstevfi – i Kazvinî, *Tarih-i Güzide*, Ed. Erkan Göksu, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015.
- Işıklı, Fatih, *Malazgirt ve Mıryakefalon Savaş Mukayesesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2004.
- İbn Haldun, *Mukaddime*, Çev. Zakir Kadiri Ugan, C.2., MEB Yayınları, İstanbul 1996.
- İbni Bîbî, *Selçuk Nâme*, C.1, Ed. Mürsel Öztürk, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996
- İbnü'l Esir, *el Kâmil fi't-Târih*, C.9, Çev. Abdülkerim Özaydın, Bahar Yayınları, İstanbul 1991.
- Köymen, Mehmet Altay, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C.3, TTK Yayınları, Ankara 2016.
- Muhammedcanov, Abdullah, “Tirmiz”, *DİA*, C.41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s. 200 – 202.
- Özbek, Süleyman, “Türkiye Selçuklularının Çöküşünde Sebep Sonuç İlişkisi Yassıçemen'den Kösedag'a”, *Çeşm-i Cihan: Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1., Bartın 2018, s. 2 - 17.
- Özgüdenli, Osman Gazi, *Büyük Selçuklu Devleti Tarihi (1140 – 1157)*, C.1, İSAM Yayınları, İstanbul 2017.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “Selçuklular”, *DİA*, C.36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s. 371 – 375.
- Özgüdenli, Osman Gazi, “İsfahan”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s. 497 – 502.
- Özgüdenli, Osman Gazi – İbrahim Duman, “Ortaçağ İslâm Dünyasında Bir Ok Mancınığı: Kuşkencîr”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C.3, S.1, İstanbul 2016, s. 93 – 108.
- Reşîdü'd-dîn Fazlullah, *Cami'üt-Tevarih Selçuklu Devleti*, Çev. Erkan Göksu, Selenge Yayınları, İstanbul 2010.
- Sevim, Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi (Başlangıçtan 1086'ya Kadar)*, TTK Yayınları, Ankara 1988.

- Sevim, Ali – Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyâset, Teşkilât ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 1995.
- Sevim, Ali , “Sultan Alp – Arslan”, *Belleten*, C.XXX, S. 118, Ankara 1966, s. 205 -243.
- Sıbt İbnü’l Cevzi, *Mir’atü’z-zaman fî Tarihi’l-ayan’da Selçuklular*, Çev. Ali Sevim, TTK Yayınları, Ankara 2011.
- Sümer, Faruk – Ali Sevim, *İslam Kaynaklarına Göre Malazgirt Savaşı*, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- Şahin, Mustafa, “Bir Yeniden Diriliş Öyküsü: Parvan Savaşı”, *Turkish Studies*, S. 11, Ankara 2016, s. 115 – 130.
- Şahin, Buket Yaşa, *Anadolu Selçuklu Devleti ile Harzemşahlar Devleti Münasebetleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.
- Şehabeddin Ahmedünnesevî, *Celâlüttin Harezemşah*, Çev. Necip Asım, TTK Yayınları, İstanbul 1934.
- Taneri, Aydın, *Celâlü’-d-dîn Hârizmşah ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1977.
- Turan, Osman, *Türkler Anadolu’da*, Hareket Yayınları, İstanbul 1973.
- Turan, Osman, *Selçuklu Tarihi ve Türk – İslâm Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1999.
- Turan, Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1993.
- Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952 – 1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136 – 1162)*, Çev. Hrant D. Andreasyan, TTK Yayınları, Ankara 2000.
- Yazıcı, Sezai , *Seyyahların Gözünden Ani*, Eflal Ajans Yayınları, Ankara 2017.
- Yücel, Çağatay, Savunma ve Saldırı Sistemi Olarak Kulelerin Tarihsel Gelişimi, *The Journal of Academic Social Science Studies*, S. 70, (2018), s. 417 – 434.